

LOV OG RET I ANTROPOLOGISKE STUDIER AF MENNESKERETTIGHEDER

RICHARD ASHBY WILSON

Denne artikel¹ har til hensigt at supplere det nu veletablerede felt inden for antropologien, som beskæftiger sig med menneskerettigheder, ved at fokusere på disse rettigheders lovmæssige karakter og ved at udforske, hvordan loven former lokale aktørers muligheder for at forfølge diskursive og politiske strategier inden for et rettighedsparadigme. Lov og ret er ikke den eneste mulige arena for en menneskerettighedsetnografi, og mange antropologiske studier har da også beskæftiget sig med de aspekter af menneskerettigheder, som knytter sig til folkelige bevægelser. Ikke desto mindre er det nødvendigt for antropologer at udvikle bedre analytiske værktøjer for at kunne forstå den lovmæssige kontekst, hvori rettigheder udvikles og håndhæves. Desuden er lov og ret omdrejningspunktet for studier af menneskerettigheder inden for jura, statskundskab og international politik, og antropologer kan ikke ignorere de retlige dimensioner af menneskerettigheder, hvis vores indsigter skal have betydning uden for vores eget fag.

Spørgsmålet er derfor, hvilke begrebsmæssige perspektiver retsantropologien kan tilbyde studiet af menneskerettigheder inden for national og transnational ret. Mens retsantropologiens oprindelse kan spores tilbage til Maine, Morgan og Marx,² er menneskerettighedsantropologien med sin interesse for transnationale retlige processer af forholdsvis ny dato. Dette forskningsfelt blev først udkrystalliseret i 1990'erne, som var en periode præget af hastig retlig globalisering samt fremkomsten af et stadig stærkere internationalt menneskerettighedsparadigme. Antropologer tog imod denne genopblussen af en global humanitær bevægelse ved at studere dens konkrete udtryk: fra flygtningelejre til hiv/aids-klinikker og videre til lokale retsinstanser.

Denne artikel beskriver etableringen af dette nye antropologiske felt, diskuterer nogle af dets vigtigste teoretiske træk og dilemmaer og giver nogle bud på, hvordan vi bringer vores analyser videre. Jeg argumenterer for, at en antropologi om menneskerettigheders lovmæssige udtryk ville stå stærkere, hvis den undlod at spejle forholdet mellem retlige niveauer eller systemer og i stedet lagde vægten

på det sociale handlerum og de globale processer, som gennemstrømmer og går på tværs af rettens mange områder. Endelig opfordrer artiklen antropologer til at vove sig ind på den internationale retsordens centrale arenaer med henblik på at supplere nyere studier af, hvordan international ret har indflydelse på kampen for menneskerettigheder uden for Nordamerika og Vesteuropa.

En antropologi om menneskerettigheder

Den moderne menneskerettighedsantropologi tager i virkeligheden sin begyndelse med Sally Engle Merrys artikel fra 1992 „Anthropology, Law and Transnational Processes“ i *Annual Review of Anthropology*. Hvad der umiddelbart fremstod som en status over den daværende forskning om transnationale retlige processer, var i realiteten et banebrydende essay, som samlede et felt, der endnu knap eksisterede, og som lagde den teoretiske grund for 1990'ernes etablering af en retsantropologi med større vægt på transnationale forhold. Merry førte en bred vifte af beslægtede fænomener sammen under overskriften „ret og transnationale processer“, herunder menneskerettigheder, indfødte folks rettigheder, kolonial og traditionel ret, kultur og retsbevidsthed, retspluralisme, folkelig retfærdighed og forvaltningsret.

I sit essay rettede Merry opmærksomheden mod kolonialismen og spørgsmålet om, hvordan antropologer har forsøgt at forstå forholdet mellem traditionel ret og kolonistyre. En central antagelse i artiklen var, at kolonialismen i store træk udgjorde en tidlig form for transnational ret og derfor repræsenterede en hensigtsmæssig model for overvejelser om globaliseringen af menneskerettigheder mere generelt. Eftersom retspluralismen havde tilvejebragt en værdifuld analytisk ramme for studier af kolonitidens retsinstitutioner, forekom det oplagt, at begrebet også ville kunne tilbyde indblik i nyere transnationale processer, eksempelvis i forbindelse med menneskerettigheder, kulturelle rettigheder og indfødte folks rettigheder. Merry noterede flere kritiske forhold ved den retspluralistiske tradition, men fremhævede nyere formuleringer af begrebet, der antog, at traditionelle og koloniale retlige systemer var „gensidigt konstituerende“ snarere end isolerede og afgrænsede. Endelig identificerede Merry beslægtede teorier i form af Foucault'sk diskursanalyse og Geertz-inspirerede teorier om „retten som kultur“. Hun bemærkede også, at nogle af disse tilgange var blevet kombineret på innovative måder af postmoderne retsteoretikere som fx Santos (1987, 1995:116), der har anvendt begreber om retspluralisme og „interlegalitet“ til at destabilisere og decentrere den liberale forestilling om en formel enhedsret.

Mens Merry åbnede et helt nyt antropologisk felt ved at benytte redskaber, der var blevet udviklet til studiet af den koloniale ret, kan man nok diskutere,

hvor meget kolonialismen egentlig ligner vore dages „transnationale“ retlige processer. Den koloniale ret var i realiteten kun transnational i meget ringe grad, eftersom de koloniserede befolkninger per definition ikke kunne gøre krav på egen suverænitet inden for separate nationalstater, og formelt set var deres retlige systemer derfor fuldstændig omsluttet af kolonimagts styre. Det er korrekt, at både kolonitidens og de moderne transnationale retssystemer er karakteriseret ved retlige processer, som udspiller sig over store afstande, men i sidste instans var de koloniserede befolkninger under indirekte styre (hvis de opførte sig ordentligt) eller direkte styre (hvis de ikke gjorde) fra London, Paris eller Madrid.

Frankrig betjente sig i særdeleshed af en mere enhedsorienteret og centralistisk retlig struktur, og de koloniserede befolkninger havde status som egentlige retsindivider ved de franske domstole, hvorfor man kan argumentere, at den koloniale ret var „intra“national snarere end „trans“national.³ Kolonitidens retsorden var meget ulig moderne systemer såsom internationale menneskerettighedskonventioner eller Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol. Dertil kommer, som Merry selv gjorde opmærksom på i sin artikel fra 1992, at beskrivelsen af retlige systemer som „gensidigt konstituerende“ ikke fortæller os særlig meget om systemerne selv eller om, hvordan de interagerer, ud over at de er tæt forbundne på en eller anden ubestemmelig måde.

På trods af disse forbehold var Merrys artikel tilstrækkeligt nytænkende til at bane vejen for, at antropologer kunne bevæge sig ind på et helt nyt område af menneskerettigheder og internationale retsprocesser. Samtidig var artiklen teoretisk så generel, at den tillod menneskerettighedsforskere at gå på rov i den tids udbud af retsantropologiske teorier – fra geertziansk kulturteori til Foucault'sk diskursanalyse og til grundigt afprøvede teorier om retspluralisme. Det næste afsnit ser tilbage på retsantropologiens historie og undersøger retspluralismens udvikling med henblik på at vurdere begrebets anvendelighed i forhold til at forstå vore dages internationale retlige processer.

Et af de første problemer, som menneskerettighedsantropologer møder, er spørgsmålet om retlig og normativ pluralisme, eller hvordan man forstår vekselvirkningen mellem forskellige opfattelser af social regulering og orden, som skabes samtidigt inden for internationale, nationale og lokale arenaer. Tidligere forsøg på at forholde sig til pluralisme har fremmanet en række rumlige modeller, som på én gang har tilsløret og tydeliggjort vigtige aspekter af rettens og rettigheders virkemåde. Da retspluralisme først er opstået som en måde at tænke over forholdet mellem traditionel ret og kolonial ret på og senere over forholdet mellem lokale og den postkoloniale nationalstats retsinstanser, stiller eksisterende teorier om retspluralisme muligvis en skabelon til rådighed, som kan vise forbindelsen mellem forskellige retlige strukturer. En fuld forståelse af retspluralismens

relevans for menneskerettighedsantropologien kræver imidlertid en teoriehistorie, der bringer os ind i retsantropologiens udviklingshistorie og i særdeleshed ind i det koloniale Afrikas retshistorie.

Fra retspluralisme til social proces

Kort fortalt er retspluralisme et analytisk begreb, der behandler tilstedeværelsen af mere end én mekanisme til frembringelse af regler for, hvordan stridigheder kan afgøres inden for en enkelt politisk enhed.⁴ Retspluralismen opstod inden for den antipositivistiske retsfilosofi i begyndelsen af det 20. århundrede som en reaktion på den enhedsretlige opfattelse, som var etableret på de juridiske fakulteter, og som havde som forudsætning, at national lov var den eneste „rigtige lov“.⁵ Pluralisterne hævdede, at statsloven i realiteten langt fra var enerådende, og at den i mange koloniale eller nyligt postkoloniale sammenhænge ikke var særligt afgørende for samfundets normative orden. Denne argumentation har dybe rødder i antropologien, som da Bronislaw Malinowski i 1926 hævdede, at sociale normer i samfund uden statsdannelse opfylder de samme regulerende funktioner som retsnormer, og at vi derfor analytisk bør give sociale regler status af „lov“. Med tiden blev dette den almindelige opfattelse inden for retsantropologien.

Gennem 1970'erne og 1980'erne fortsatte retsantropologer som Jane Collier (1975) og Sally Engle Merry (1988) med at begrebsliggøre retlige og sociale normer som ækvivalente og gensidigt konstituerende. Denne vægtning af de sociale normers autonomi i samfund uden statsdannelse betød imidlertid, at retspluralismen i stigende grad kom under kritik. Pluralister anså per definition retten i sådanne samfund som en sfære for halvautonom autoritet og domsfældelse, som anvendte særlige fremgangsmåder, der var indlejret i en moral helt adskilt fra statens retssystem.

Marxistiske retshistorikere tog afstand fra pluralisme i almindelighed (forstået som *liberal* pluralisme) og i særdeleshed, når den blev anvendt på koloniale retssystemer. Deres modsvar var, at der i det koloniale Afrika kun fandtes „et eneste interaktivt koloniale retssystem“ (Mann & Roberts 1991:9). Den sydafrikanske historiker Martin Chanock (1985, 1991) hævdede, at den koloniale og den traditionelle ret udgjorde et samlet instrument, der som en del af en større administrativ politik gik ud på at skabe og fastholde en særlig form for almue (Chanock 1991:71). Snarere end et produkt af en uforanderlig indfødt tradition var „traditionel ret“ fremstillet af kolonimagten med henblik på at styrke de høvdinge, som repræsenterede kolonialismen på lokalt plan.

For nogle underminerede dette fuldstændig præmissen for retspluralisme – den blev en kolonial fiktion, en integreret del af den ideologi, som britisk og hollandsk

koloniherrredømme i Afrika og Asien byggede på. For andre var der intet nyt i kolonistatens indflydelse på lokale retssystemer. Det havde længe været klart, at den traditionelle ret var formet indgående af den koloniale erfaring, men de lokale retssystemers sociale normer og praksis (både under og efter kolonialismen) kunne ikke af den grund reduceres til kolonistatens logik.

Fra midten af 1980'erne blev retspluralismen yderligere udfordret af „retscentralisternes“ kritik. Centralisterne påpegede en logisk modsigelse: Når de retlige og ikke-retlige domæner smelter sammen, bliver loven som kategori meningsløs, da den kommer til at omfatte alt fra bordskik til strafansvar og internationale menneskerettighedskonventioner. Det bliver umuligt at afgrænse lovens område, hvis enhver social norm kan defineres som „retlig“. Almindelig fornuft fortæller os, at det ikke er alle sociale konventioner, der får status eller autoritet som etableret „lov“. I følge Brian Tamanaha (1993) ignorerer retspluralismen det forhold, at statens juridiske regelværker skabes af specialister inden for bureaukratiske strukturer og støttes af det statslige magtapparat, blandt andet i form af det militære og det strafferetlige system. Tamanaha gør desuden opmærksom på, at retsantropologer aldrig har formuleret en tværkulturel definition af lov, som ikke på en eller anden måde benytter staten som model. Eftersom staten er den samfundsinstitution, der først og fremmest skaber og håndhæver sociale normer, kan vi lige så godt sætte staten i centrum for vores teori om lov og ret.⁶

I de tidlige 1990'ere vendte retsantropologer sig i stigende grad mod studiet af international ret, netop på et tidspunkt, hvor der var betydelig kritik af deres redskaber til at forstå retten og dens forhold til ikke-statslige styreformere. Antropologien var sen til at vende sig bort fra retspluralismen, og det tog en vis tid for kritikken at trænge igennem til disciplinens teoretiseringer om lov og ret. Det var ikke blot et spørgsmål om inertie – der var for så vidt udmærkede faglige begrundelser for at fastholde en forpligtelse på retspluralismen. Retspluralismen tilbyder en ganske præcis model af samfundet som bestående af en vifte af konfliktløsningsmåder (fra ægteskabsrådgivning til arbejdsmarkedets voldgiftsret), og dette billede underminerer den konventionelle juridiske myte om, at rettens herredømme står uantastet. I mange afrikanske lande er det lokale politiske ledere, snarere end dommere, der træffer afgørelser i lokale stridigheder, og der er store dele af verden, hvor statens retlige magt og autoritet ofte er „nominel snarere end operationel“, som Sally Falk Moore formulerer det (1986:150).

Mange antropologiske studier af international ret og menneskerettigheder fra de tidlige 1990'ere prøvede på forskellig vis at revidere og reformulere retspluralismen. Nogle forsøgte at forny retspluralismen ved at kombinere den med retlige processer, som går på tværs og forbinder forskellige retlige og sociale felter, processer såsom globaliseringen og „vernakulariseringen“ af juraens interna-

tionale sprogbrug i forhold til lokale retlige dialekter. Sally Engle Merrys kapitel om „retspluralisme og transnational kultur“ fra 1997 dokumenterede, hvordan den hawaiianske uafhængighedsbevægelse gør brug af international menneskerettighedslovgivning. Merry hævdede, at selv om menneskerettighederne oprindeligt var en del af vestens retlige regime, viser en nærmere undersøgelse, at den hawaiianske bevægelse for indfødtes rettigheder kombinerer tre retlige niveauer på samme tid: global menneskerettighedslovgivning, national lovgivning og lokal kanaka maoli-lov. Håndteringen af flere retlige niveauer indebærer en anvendelse og gentænkning af vestens retsopfattelse i en mere pluralistisk form, og Merry anvender retspluralismen som én mulig model til at spejle forholdet mellem det globale og det lokale. Den hawaiianske domstols retspluralistiske rammer var udtryk for en gryende nationalisme, i den forstand at den sammenføjede krav, der var forankret i forestillinger om afstamning, kultur og tradition, men som blev formuleret med begreber om selvstændighed, statsborgerskab og forfatningsret. Lokale tilegnelser af vestlige retsopfattelser er således en grundlæggende kreativ proces og repræsenterer en pluralistisk form for modstand over for global ensretning (og retlig centralisme).

I mine egne studier af den sydafrikanske sandheds- og forsoningskommission (Wilson 2001) anvendte jeg også retspluralismen til at udforske, hvordan folkelige forestillinger om retfærdighed virkede sammen med menneskerettighederne, som holdes i hævd via den nationale forfatning og internationale traktater. I en vis forstand svarede mine bestræbelser til dem, som Sally Merry udfoldede, idet jeg knyttede en række tværgående processer til pluralismemodellen. Jeg valgte at samle opmærksomheden om den aktive centralisering og pluralisering af statens institutionelle magt igennem det 20. århundrede. Jeg fremførte, at vi måtte erstatte den skarpe opsplitning mellem retspluralisme og retscentralisme med en analyse af, hvordan ikke-statslige retsinstanser som fx lokale domstole over tid transformeres gennem individers og fællesskabers sociale handlinger, men samtidig inden for den statslige regulerings bredere kontekst. Lokale *township*-domstole, lavere retsinstanser og menneskerettighedskommissioner var således på en og samme tid underlagt *centraliserende* og *pluraliserende* diskurser og strategier. Retspluralismen forholder sig i den sammenhæng til spørgsmål om, hvordan sociale aktører anfægter hurtige sociale forandringer på rettens og retfærdighedens område, og hvad dette betyder for legitimeringen af nye former for nationalstatslig autoritet. Kampen om at definere retfærdighed i Sydafrikas første postapartheidår fremstod som en strid om, hvordan man skulle forholde sig til apartheidfortidens politiske forbrydelser og gennem dette blive i stand til at genskabe retlig autoritet i nutiden. Hvis dette overhovedet var en retspluralistisk teori, var der tale om en handlingsorienteret retspluralisme, som fokuserede på

interaktionen og de tætte forbindelser mellem forskellige retlige ordener inden for rammerne af statens hegemoniske orden.

I årene efter udgivelsen af dette arbejde har jeg i nogen grad ændret opfattelse, delvist som følge af udvidelsen (nogle vil sige den grasserende inflation) af menneskerettighedsbegrebet, både inden for videnskaben og i verden generelt. Denne udvikling har skabt en del forvirring, og vi er sjældent helt sikre på, hvad folk henviser til, når de taler om „menneskerettigheder“ eller „en menneskerettighedsbevægelse“. Menneskerettighedsinstitutioner kan nu indbefatte organisationer inden for FN, nationale regerings menneskerettighedskommissioner, private filantropiske fonde (fx the Macarthur Foundation), multinationale virksomhedsfonde (fx the Reebok Human Rights Foundation) såvel som folkelige græsrodsbevægelser. Menneskerettigheder artikuleres i (som regel ikke-bindende) internationale menneskerettighedstraktater, i (som regel bindende) nationale lovsamlinger, i forbindelse med alternative konfliktløsningsmodeller og af aktører inden for en lang række ikke-statslige diskurser. Menneskerettigheder er gået fra i 1940'erne at være en generel liste over, hvad regeringer ikke bør gøre ved deres borgere, til en storstilet moralsk-teologisk-politisk vision om det gode liv. Menneskerettigheder inkluderer så forskellige emner som mishandlingen af fanger i USA's militærfængsler, adgang til medicin til behandling af hiv/aids og modersmålsundervisning i skolen. Nye rettigheder tilføjes løbende, og rettighedsrammen udvides dermed til at omfatte områder, som den ikke oprindeligt var tiltænkt.

Menneskerettighedsetnografer har ikke altid klargjort dette komplekse scenario, hvilket har medvirket til at forværre den mangel på præcision og tendens til overgeneralisering, som kendetegner den almindelige brug af begrebet. Inden for antropologien er dette delvist et resultat af, at man i overdreven grad har udvidet Geertz' begreb om, at retten er en særlig måde at tænke det sociale på. Tendensen er blevet skærpet i Foucault-inspirerede studier, der behandler menneskerettigheder som diskurs, og som fejlagtigt lader den opsuge af alle de diskurser, der trænges omkring rettighedsfiguren. Menneskerettigheder er blevet spændt for enhver normativ diskurs, der henter legitimitet fra universelle begreber om menneskelighed eller menneskelig værdighed, uanset om disse diskurser er stadfæstet retligt eller har nogen meningsfuld forbindelse til menneskerettighedstraktater. Vi bør måske erindre, at også religiøse fundamentalister har en universalistisk vision om menneskelig værdighed, og at den marxistiske leninisme ligeledes udviklede en ideologi om en universel og fælles menneskelighed.

Hvordan kan vi præcisere, hvad vi taler om, uden at ende i ufrugtbare diskussioner om definitioner og trættende grænsedragninger? Svaret fra retscentralisterne vil være kun at henvise til rettigheder, der kan håndhæves som menneskerettig-

heder ved domstolene. Det er formentlig for restriktivt, da vi dermed overser, hvordan retlige institutioner og begreber kan formes af ændringer i samfundets moralske forskrifter og af ændringer foranlediget af folkelige bevægelser. Retspluralister ville derimod ønske at inkludere alle de ovenfor nævnte tilgange (lov, moral og politisk diskurs) som „menneskerettigheder“, men derved overser vi rettighedernes lovmæssige karakter samt den forrang, som stater og overstatslige organisationer har i forhold til at formulere og håndhæve dem.

Den mest farbare vej er muligvis at blive mere præcis i vores sprogbrug og sondre mellem „menneskerettighedslov“ og „menneskerettighedssnak“. Menneskerettighedslov henviser til bestemte regler i national eller international lovgivning, dvs. rettigheder, der ikke blot er ønsketænkning, men som kan underkastes juridisk prøvelse, hvor individer eller grupperinger kan bringe deres krav for en domstol eller et politisk system. Menneskerettighedssnak henviser til, hvordan folk taler om disse retlige og politiske normer eller stiler efter at udvide eller fortolke dem på nye måder. I mit arbejde om den sydafrikanske sandheds- og forsoningskommission (Wilson 2001) forsøgte jeg at sondre mellem de rettigheder, som er opstillet i kapitel to i Sydafrikas postapartheidforfatning fra 1996, og de bredere politiske menneskerettighedsdiskurser, som omfatter ikke-retlige, moralske formaninger om forsoning med de skyldige i menneskerettighedsovertrædelser.

Denne skillelinje tillader os at sondre mellem nedskrevne love, som kan støttes af et magtfuldt bureaukratisk apparat, og dem, som formentlig ikke kan. Det åbner selvfølgelig også for spørgsmålet om, hvordan de to er forbundet. Retssager inkluderer visse former for menneskerettighedssnak og ekskluderer andre; nogle tildeles betydelig vægt, mens andre afvises som grundløse eller irrelevante. Grænsen mellem inklusion og eksklusion ændrer sig altid i forhold til den bredere politiske kontekst, eftersom visse opfattelser af menneskerettigheder bliver dominerende i samfundet som følge af folkelige bevægelseres indsats, hvorefter rettighederne bliver indskrevet som lov. Omvendt kan retlige afgørelser i sig selv forme samfundsmæssige diskurser om rimelighed og social retfærdighed – tænk blot på afgørelsen ved USA's højesteret i 1954 i sagen „Brown vs. Board of Education of Topeka“, som erklærede at „adskilte uddannelsesinstitutioner [for studerende af forskellig race] er ifølge sagens natur ulige“. Diskussionen neden for forsøger at uddybe disse forhold nærmere ved at identificere de processer, som skaber bindeleddene mellem menneskerettighedslov og menneskerettighedssnak.

Fire processer om lov og rettigheder

Indtil videre har diskussionen vurderet brugbarheden af teorien om retspluralisme og antropologers anvendelse af den under deres studier af transnational men-

neskerettighedslovgivning og -diskurs i 1990'erne. Vi er nået til det punkt, hvor vi i højere grad kunne udfordre anvendeligheden af rumlige modeller uden at kassere de relevante spørgsmål, de stiller, om forholdet mellem national ret og ikke-nationale regler og normer. Hvordan kan vi så gøre teoretiske overvejelser om, hvordan transnational ret eller det internationale rettighedssprog influerer på konkrete sociale kontekster? Jeg vil argumentere for, at vi er nødt til at identificere en række processer, der forbinder de forskellige sociale og retlige områder, som antropologer studerer, og undersøge deres socialt transformative karakter. Nedenfor identificerer jeg fire sådanne processer, som er blevet synlige i nyere antropologiske studier: legaliseringen af rettigheder, rettigheder og vertikaliseringen af konflikter, rettigheders „vernakularisering“ samt konstruktionen af sandhed og viden gennem retlige undersøgelsesmetoder.

Legaliseringen af rettigheder

Legaliseringen af rettigheder henviser til den måde, hvorpå moralske krav finder fodfæste i loven, hvad enten der er tale om nationalstatens lovgivning eller en international traktat eller domstol. Denne proces vedrører de tilfælde, hvor menneskerettigheds snak bliver til menneskerettighedslov.

Der er en lang tradition blandt menneskerettighedsaktivister for at søge at opnå en formel retlig anerkendelse af visse friheder, immuniteter og privilegier – en strategi, som Goodale (2007) betegner „menneskerettighedsinstrumentalisternes retspositivisme“. Siden 1960'erne har menneskerettighedsorganisationer som Amnesty International og Human Rights Watch arbejdet på at gøre et stadig ekspanderende sæt af krav gældende som rettigheder, der kan prøves ved en domstol. Menneskerettighedsaktivister har forsøgt at kanalisere en moralsk indignation over i retshåndhævende mekanismer på nationalt og internationalt niveau. Hovedindholdet af dette arbejde har været at skabe nye internationale konventioner, der fastsætter visse normer og standarder, så de bliver retligt bindende. Mens individer og grupper kan formulere sociale normer og moralske krav på en række forskellige måder, har menneskerettighedsaktivisterne indset, at i den politiske verdens tummel må sådanne formuleringer være juridisk sanktionerede, hvis de skal blive stående over tid.

Med denne strategis relative succes, særligt i 1990'erne, blev mange lokale moralske krav efterhånden omformuleret i menneskerettighedstermer, hvilket har skærpet tendensen til at gøre samfundsmæssige uenigheder og politiske stridigheder til retlige processer. En mangfoldighed af sociale og materielle konflikter – fra spørgsmål om jordrettigheder til undervisningssprog i skolerne – udtrykkes nu af lokale politiske aktører på en sådan måde, at retssystemet kan høre dem,

dvs. at disse aktører søger at tilpasse sig i forhold til retlige konventioner og præcedens. Hvilke konsekvenser har dette? En del antropologer har fremført, at legaliseringen af sociale stridigheder er „depolitiserende“, i og med at den gør politiske problemer til tekniske, juridiske problemer (Speed & Leyva 2007; Wilson 1997:148-9).

Legaliseringen af rettigheder er „mystificerende“ (i den historisk-materialistiske forstand), for så vidt at den skaber falske forventninger om, at staten kan løse sociale og økonomiske problemer, og den er „normaliserende“, for så vidt at den benytter sig af det retlige/bureaukratiske system, men ikke udfordrer det. Her kan vi høre ekkoet fra debatten om traditionel og kolonial ret mellem retspluralister og -centralister: Er traditionel ret/menneskerettighedslov et rum for autonomi eller del af et storslået, globalt undertrykkelsessystem? Mahmood Mamdanis (2001) analyse af folkedrabet i Rwanda i *When Victims Become Killers* illustrerer dette ræsonnement. Mamdani opponerer mod en retlig model a la Nürnberg, der identificerer individuelle gerningsmænd og gør dem ansvarlige ved den internationale krigsforbryderdomstol i Arusha, Tanzania, ud fra begrundelsen om, at dette blot giver udseende af „retfærdighed“. Mamdani skriver: „Den primære forudsætning for politisk forsoning er hverken straf efter loven eller social retfærdighed, men *politisk retfærdighed*“ (op.cit.:273, fremhævelse i original). Sandheden om folkedrab findes ikke i individuelle handlinger, men i „kolonialismens logik“ (op.cit.:9).

Shannon Speeds (2007) studie af zapatisternes selvstyreregioner i Chiapas, Mexico, udvikler en kritik af legaliseringen af rettighedsopfattelser. Mens Speed gør opmærksom på, at diskurser om indfødte folks rettigheder og menneskerettigheder kan forføre folkelige bevægelser til at deltage i et „retssystem, hvor retsprocessen er en tom tilkendegivelse“, er hun omhyggelig med at anerkende, at kampen for at gennemtvinge juridiske rettigheder kan føre til betydelige resultater for marginaliserede grupper. Derudover tilbyder Speed et interessant etnografisk bud på, hvordan en ikke-retlig vision for menneskerettigheder kan se ud. Eftersom etableringen af menneskerettigheder som rettigheder i et formelt retssystem kan forstærke den neolibérale stats autoritet, har zapatisterne valgt at gå uden om den mexicanske stat og forsøgt at forankre menneskerettighederne i deres konkrete praksis. Her ser menneskerettigheder ud til at fungere som et sprog for, hvordan samfundet bør styres (og udgør således „menneskerettigheds-snak“), da rettighederne bidrager til at sætte ord på en kollektivistisk vision om et folkedømme. Visionen kommer til udtryk i zapatistledernes erklæring om, at de „leder ved at adlyde“ („mandar obediciendo“). Der er her kraftige resonanser fra Jean-Jacques Rousseaus *Samfundskontrakten* (2007), hvor han skriver „Da

den regerende magt udelukkende formes af de individer som sammensætter den, har den ikke og kan ikke have nogen interesser i strid med deres.“ Spørgsmålet bliver så – kan dette bedst beskrives som en styreform baseret på *retligt* forankrede menneskerettigheder eller som en slags menneskerettighedssnak, der i realiteten kan henvise til noget helt andet (et folkedømmesystem)?

Hvis vi betragter en anden gruppe studier, ser vi, at legaliseringen af menneskerettigheder ikke altid bør affærdiges, eftersom adgang til lov og ret har betydning for graden af statslig ansvarlighed, for tilgængeligheden af statens politiske institutioner og som en måde, hvorpå private virksomheders udbytning kan holdes nede.⁷ Da statsinstitutioner er en betydningsfuld kilde til materielle ressourcer, må visse krav indskrives i lovgivningen for at gøre dem holdbare over tid og mulige at håndhæve. Jean Jackson (2007) dokumenterer, hvordan indfødte rettighedsaktivister i Colombia har insistet på en „ret til kultur“ og derigennem formået at åbne nye retlige veje og gjort domstolene mere tilgængelige for indfødte befolkningsgrupper. Ved at kræve anerkendelse af forskellighed og imødegå retlige processers ekskluderende karakter har indfødte aktivister skabt en ramme, som integrerer en række forskellige områder, herunder tosproget undervisning, jordrettigheder, traditionel sundhedspraksis og større selvbestemmelse i lokal- og regionalstyre.

Disse pointer gælder generelt i Latinamerika. For eksempel har aktivister i Guatemala siden slutningen af 1990'erne presset på for retten til simultantolkning i mayasprog ved domstolene som en del af et større sæt af krav om sproglige og kulturelle rettigheder i forhold til uddannelse og det politiske styre. Dette giver én form for forståelse for, hvorfor det globale menneskerettighedssystem appellerer til grupper, der søger større selvbestemmelse. Menneskerettighedssnak er bredspektret nok til at kunne tjene som en paraply for en lang række fordringer, men standser samtidig ved kravet om fuld suverænitet og selvstændighed – en temmelig pragmatisk strategi, når man holder sig traditionen for statslig vold mod indfødte grupper i Latinamerika for øje. Umiddelbart kan dette fremstå ganske reformistisk og tamt, men hvis der gennemføres en stærk retlig struktur for indfødtes rettigheder, kan det føre til en gennemgribende demokratisering af statsinstitutionerne og samtidig stille statens politiske og retlige enhed over for betydelige udfordringer. Processen, hvorved rettigheder legaliseres, kan ses som udtryk for de retlige elitors herredømme, men i de to ovenstående eksempler kan vi se, at den samme proces rummer et potentiale for politisk engagement og forandring. Med inspiration fra Clausewitz⁸ kan vi måske betragte det potentiale, der ligger i menneskerettighedslovgivningen, som en form for „politik med andre midler“ snarere end som værende aldeles „depolitiserende“.

Menneskerettigheder og vertikaliseringen af konflikter

En række skribenter har gjort opmærksom på, hvordan international ret ofte „vertikaliserer“ lokale konflikter. Her tænker vi ikke på menneskerettigheds snak, men menneskerettighedslov og dens tilbøjelighed til at løsrive konflikt-løsningsspørgsmål fra den lokale eller regionale kontekst og hæve dem op på et højere niveau, typisk inden for nationalstatens rammer eller i form af internationale domstole eller kommissioner. Denne proces adskiller menneskerettigheds snak fra dens mere folkelige forankring og bringer den ind på en arena, som domineres af eliter – forsvarsadvokater, anklagere og dommere – og nogle gange også ind i en international kontekst (fx i Haag, hvor der nu fungerer tre internationale domstole).

Vertikaliserer er en integreret del af strukturen i international menneskerettighedslovgivning, der har status som „jus cogens“ (bogstaveligt „højere ret“), hvilket hæver den over alle andre retsnormer og giver myndighed til de internationale domstole i menneskerettighedssager. Inden for disse scenarier gør lokale aktører brug af den magt og autoritet, som FN eller de regionale menneskerettighedsdomstole besidder (Den Interamerikanske Domstol i Washington DC eller Den Europæiske Domstol i Strasbourg). Det er sket i en række sager i Latinamerika, hvor indfødte folk har forsøgt at skabe et bindeled til internationale aktører i deres kamp mod private virksomheder eller mod deres egen stat.

Som John Dales undersøgelser (2007) viser, har Den Internationale Arbejdsorganisation (ILO) offentliggjort et sæt internationale standarder for arbejde, som lokale aktører kan påberåbe sig i forsøget på at indskrænke udbytningen fra multinationale selskaber som fx Unocal. Lovfæstelsen af en strid vertikaliserer ikke alene konflikten ved at tage den ud af hænderne på lokale politiske aktører, men kan også være med til at internationalisere den ved at omgå nationalstaten. At appellere til aktører på den internationale scene betyder også, at man går uden om kommunale og statslige institutioner og skaber alliancer med ikke-retlige og ikke-statslige aktører som fx internationale ngo'er og magtfulde private fonde såsom the Ford Foundation.

På den ene side muliggør dette, at lokale aktører kan realisere målsætninger, som de har kæmpet for i århundreder, fx retten til jord eller til indtægter fra minedrift på deres egne landområder. Vertikaliseringen af konflikter er imidlertid et tveægget sværd. Mens den tilbyder international bistand til nødstedte lokale aktører, kan den også sætte én gruppe af trængende mennesker op imod en anden og dermed øge risikoen for voldelig konflikt. David Stolls beskrivelser (1997, 2007) af de skiftende økonomiske forhold i Guatemalas højland i tiden efter konflikten er meget oplysende i denne henseende. I Quichés maya-ixil-område har ikke-indfødte jordejere støt solgt ud af deres jord til ixiler som følge af den

væbnede kamp. Dermed er det blevet muligt for en ny elite af faguddannede ixiler at udøve betydelig mere lokal politisk og økonomisk indflydelse end før konflikten. Disse forandringer er faldet sammen med en slags etnisk afspænding mellem ixiler og ladinoer (ikke-ixiler), som Stoll hævder bringes i fare af indblandingen fra internationale menneskerettighedsorganisationer. Mens der foregår en stadig overførsel af ejendom og politisk magt fra ladinoer til ixiler på kommunalt og regionalt niveau, risikerer vertikaliserings af jordstridigheder og internationale aktørers indblanding at have den stik modsatte virkning.

At rette opmærksomheden mod vertikaliserings af konflikter udgør en lap-peløsning for de tilgange, der tildeler lokale versioner af menneskerettighedssnak for meget vægt, og som opfatter de sociale og retlige felter som bestående af horisontale netværk af frivillige aktører. Det er værd at gentage, at rettens forskellige niveauer etableres inden for divergerende bureaukratiske og institutionelle strukturer. En landsbydomstol i Botswana fx vil kun have de mest nødtørftige institutionelle ressourcer, men disse øges betydeligt, når man bevæger sig til nationalstatens lavere domstole og igen på det transnationale niveau, hvor en international domstol er indlejret i det særegne bureaukrati, der kendetegner systemer som FN og EU. Disse forskellige typer retsinstanter har også adgang til straffe af kvalitativt forskellige dimensioner. Mens et individ, der lader hånt om en lokal uformel domstols afgørelse, måske idømmes en bøde eller prygles, venter der betydelig mere gennemgribende straffeforanstaltninger til dem, der dømmes af de nationale domstole, og går vi til det internationale niveau, ændres billedet endnu en gang. Da den interne konflikt i Kosovo i 1999 blev bragt for FN's Sikkerhedsråd, førte det i sidste ende til, at NATO med luftangreb bombede serbiske positioner.

Netværksteori og andre tilgange, som alene fokuserer på horisontale relationer, har vanskeligt ved at håndtere magtens asymmetri og domsmyndighedernes hierarki i den internationale retsorden. På trods af kritikken af den vertikale karakter af modellen global/lokal er der fortsat store problemer, og det er ikke klart, om blot en decentring af ret og menneskerettighedssnak til fordel for konkurrerende typer af menneskerettighedssnak eller en splittelse af menneskerettighedsinstitutioner til fordel for horisontale netværk løser problemet på tilfredsstillende vis.

„Vernakulariseringen“ af menneskerettigheder

De to rettighedsprocesser, som blev analyseret ovenfor, vedrører primært retlige og politisk-institutionelle processer, men retsanropologer har ligeledes givet os indsigt i de kulturelle dimensioner af international ret („ret som kultur“ i Geertz'sk forstand) såvel som i vekselvirkningen mellem international ret og lokal kultur.

Denne understregning af de udtryk, som menneskerettighedssnak får, både inden for og uden for rettens domæne, er nødvendig for at vise lovens blindhed over for sociokulturel kontekst og den ubeherskede universalisme, som kendetegner visse udgaver af international menneskerettighedslov.

Mens menneskerettighedslovgivningen (fx i form af de seks primære internationale menneskerettighedskonventioner og deres fortolkning af nationale og internationale domstole) er forholdsvis ensartet og sigter mod et „globalt retfærdighedsparadigme“, fremstår menneskerettighedssnakken væsentlig mere forskelligartet og varieret, og vi har brug for at kunne begribe, hvorfor oversættelsen mellem international ret og lokale kulturelle normer ofte er en ufuldstændig, uforudsigelig og vilkårlig proces. Som Sally Merry (2006) har pointeret, befinder antropologer sig i en unik position til at udforske omsætningen af menneskerettighedssnak i specifikke kulturelle kontekster, og hun har for nylig udviklet og opdateret de ideer om vernakulariseringen af menneskerettighedssnak, som blev præsenteret tidligere i denne artikel.

Som begreb var vernakularisering oprindeligt et forsøg på at forklare, hvordan nationale sprog blev videreført og ændret i 1900-tallets Europa, efterhånden som eliterne gik fra at tale latin til katalansk eller hverdagsdansk. Merry peger på, at der foregår en tilsvarende proces, når transnational menneskerettighedssnak eksporteres fra de kontorer og udvalgslokaler på Manhattan eller i Geneve, hvor den skabes, til et ikke-statsligt kontor i en barakby i Mumbai. Merry fokuserer i særlig grad på de mellemmand eller individuelle „vidensmæglere“ (fx lokale aktivister, jurister og ngo-ledere), som oversætter menneskerettighedssnakken både nedad, når den tager form af lokal jargon, og opad, fx når lokale klagemål bliver til ansøgninger om midler hos internationale donorer.

Merry (ibid.) opdeler vernakularisering i to underkategorier eller -processer, som hun betegner henholdsvis *replikation* og *hybriditet*. Replikation henviser til den proces, hvor et diskursivt menneskerettighedsbegreb indpodes i en kulturel sammenhæng uden nogen videre anstrengelser for kontekstualisering eller modificering i forhold til lokale behov. Hun giver et detaljeret eksempel på replikation med sin diskussion af et amerikansk program mod vold i hjemmet, der blev overført til Hong Kong. Programmet tog dels afsæt i en strafferetlig model, hvor kvinder var bærere af rettigheder og kunne stævne ægtefæller, som gjorde sig skyldige i hustrumishandling, og dels en terapeutisk intervenserende model, som nedsatte terapigrupper for hustrumishandlere.

Hybriditet involverer en langt stærkere forpligtelse i forhold til den lokale kontekst og opstår, „når institutioner og symbolske strukturer, som er opstået andetsteds, flyder sammen med dem, der kendetegner den ny lokalitet, om end ikke altid gnidningsfrit“ (op.cit.:46-8). Det empiriske materiale henter Merry

i dette tilfælde fra indiske kvindedomstole, der blev etableret med henblik på at håndtere vold i hjemmet og andre familieretlige sager. Disse domstole var i højere grad i stand til at kombinere lokale sociale normer med forestillinger om retfærdighed, og menneskerettighedssnakken blev her i et vist omfang viklet ind i det indiske lokalsamfunds værdier og institutioner. Merrys antropologiske arbejde har åbenlyse politiske implikationer med hensyn til at virkeliggøre kvinders menneskerettigheder i retlige sammenhænge, og hun mener tydeligvis, at retlighedsstrukturer karakteriseret ved hybriditet i det lange løb rummer bedre muligheder for at trives i ikke-vestlige systemer. Samtidig er hun opmærksom på menneskerettighedssnakkens paradokser. Et af disse paradokser vedrører spændingen mellem universelle rettigheder inden for et vestligt, individualistisk tankesystem (understøttet af internationale donorer med dybe lommer) og behovet for at gøre rettigheder meningsfulde for lokale aktører, som måske har meget begrænset erfaring med både den demokratiske styreform og retssamfundets virkemåde.

Rettens epistemologi: konstruktionen af viden og magt

Vi har set, hvordan antropologer har forsøgt at begribe de politiske og kulturelle sider af international ret, men på det seneste har et nyt diskussionsfelt åbnet sig i forhold til, hvordan viden skabes i international ret, og hvordan retten på samme tid udgør en form for viden og en form for magt. Dette felt tilbyder indblik i de processer, hvormed menneskerettighedslovgivningens egne metoder kan tænkes at bidrage til at skabe grænserne for tilladelige og utilladelige former for menneskerettighedssnak. Diskussionerne trækker på arbejder af både Michel Foucault og Steven Lukes (1974). Lukes gør i bogen *Power: A Radical View* opmærksom på de magtformer, som findes uden for de synlige handlinger og beslutningsprocesser, og han inkluderer dermed de grundlæggende forudsætninger og videns- eller sandhedskategorier, som overhovedet er nødvendige for beslutningstagning og magtens virksomhed.

Hvad er rettens „vilje til sandhed“, og hvordan kan dens sandhedssøgende metoder tænkes selektivt at inkludere og ekskludere forskellige former for viden om den sociale virkelighed? Vi ved, at retten etablerer sandhed for at afsige dom, men hvad ved vi mere præcist om den internationale rets vidensteori og dens konkrete sandhedssøgende praksisformer? Hvordan skaber den internationale retsforskning viden, der bidrager til at legitimere statens virke og regeringernes magtbase? Hvis Geertz (1983) har ret i, at retten er en „model for“ samfundet, hvilket samfund er den internationale ret så model for? Hvilke konsekvenser har international retlig viden i dele af verden som Bosnien, Sierra Leone eller Øst Timor?

Tidligere tiders retsantropologers forståelse af rettens epistemologi har materialiseret sig i studier af domstole, menneskerettighedskommissioner og sandhedskommissioner. Disse studier har i særlig grad gjort os opmærksomme på den overdrevne tillid, som domstole og kommissioner nærer til positivistiske (dvs. statistiske og retsvidenskabelige) metoder i produktionen og evalueringen af beviser og i forhold til konstruktionen af viden mere generelt.⁹ En nylig tilgang til rettens epistemologi kommer fra Bruno Latour (2004), som har udført etnografisk feltarbejde i *Conseil d'Etat*, toppen af fransk forvaltningsret. Umiddelbart ser det ud til, at retten konstruerer viden på en positivistisk, logisk og empirisk orienteret måde, som svarer til videnskaben (op.cit.:106).

Hvis man ser nærmere på rettens hverdagspraksis, er der imidlertid ifølge Latour væsentlige forskelle på produktionen af viden inden for rettens og videnskabens domæne. Kontrasten er tydeligst i juristernes håndtering af beviser. *Conseillers* går fra én tekst til den næste, fra sagsmateriale til juridiske lærebøger til notater, men „altid uden at forlade tekstens univers“ (op.cit.:75). Latour hævder, at „ubestridelige“ retlige kendsgerninger i virkeligheden slet ikke er kendsgerninger, de udgør blot erklæringer, som ikke er blevet udfordret af nogen af sagens parter. Det spiller ikke nogen rolle for retten, om der findes en forbindelse mellem den udfordrede erklæring og virkeligheden uden for domstolen. Dette er netop noget, som enhver videnskabsmand ville ønske at sætte spørgsmålstegn ved og teste empirisk. *Conseillers* stiller sig omvendt tilfredse med at blive inden for deres nøje regulerede tekstuelle univers.

Latours påstand er, at der ikke findes sandhed inden for retten i videnskabelig forstand, eftersom retten udelukkende etablerer sandhed gennem sine egne retoriske og tekstuelle fortolkninger. Hans opfattelse lader sig opsummere i følgende formulering: „Det besynderlige ved retlig objektivitet er, at den helt bogstaveligt er *uden objekt*, og at den kun holdes oppe af etableringen af en mental tilstand, en kropslig *hexis*, men stadig er aldeles ude af stand til at opgive sin særlige evne til at dømme med henvisning til ubestridelige kendsgerninger“ (op.cit.:107, fremhævelse i original). Samlet set udgør rettens epistemologi videnskabsmandens mareridt, „en tilstand af uhæmmet vilkårlighed“ (op.cit.:109). Hvad er læren ved at sammenholde ret og videnskab ifølge Latour? „Det afgørende er nu, at man ikke beder videnskaben om at dømme, og at retten ikke bliver bedt om at afgøre, hvad der er sandt“ (op.cit.:113).

Hvis vi vender os mod international strafferet, som den praktiseres ved de internationale krigsforbryderdomstole, kan vi skaffe os viden om, hvorvidt Latours analyse gælder for andre retsinstanser. Der er visse elementer af Latours model af retten, som giver genklang, fx når dommerne under retsprocessen afgør, at påstande fra anklageren, der ikke modsiges af forsvaret, udgør „afgørende kends-

gerninger“. I disse tilfælde kommer kendsgerninger til syne fra domstolens egne regler og procedurer uden at skulle bevises af en form for ekstern objektivitet.

På andre områder fremviser de internationale krigsforbryderdomstole imidlertid træk, der afviger fra den retsmodel, Latour udvikler for Conseil d’Etat. Krigsforbryderdomstolene for det tidligere Jugoslavien og Rwanda udfører i forbindelse med deres efterforskning videnskabelige undersøgelser af konkret bevismateriale fra forbrydelserne (blandt andet med brug af antropologiske og retsmedicinske teknikker), og de benytter mere fortolkende metoder i udforskningen af forbrydelsernes kontekst (fx med hjælp fra demografiske og militærhistoriske studier), hvilket løfter domstolene ud af det hermetisk lukkede univers, som Latour placerer dem i. Anklagere bryder med denne lukkede verden af tekster og regelfortolkning for i stedet at konfrontere en uforudsigelig strøm af beviser, etableret på grundlag af en vifte af forskellige metoder, herunder interviews, satellitbilleder, beslaglagt arkivmateriale og uhyggelige fund fra massegravene.

Således udfører anklagerne ved de internationale krigsforbryderdomstole rent faktisk meget nøje undersøgelser af sagernes bevismateriale, og de henviser til genstande, som kan have en selvstændig eksistens uden for sagens rækkevidde. Endelig kan man se, hvis man nærstuderer krigsforbryderdomstolenes virksomhed, at de ikke er kendetegnet ved den form for entydige afgørelser, som Latour identificerede ved et *conseil arrêté*. De tillader en rimelig grad af uenighed og antyder de steder, hvor kendsgerningerne ikke er håndfaste. De anerkender således også, at dokumentationen af vold i eksempelvis det tidligere Jugoslavien er en fortløbende proces, som ingen domsafsigelse kan afslutte endegyldigt.

Konklusion

I denne artikel har jeg gennemgået nogle af de centrale udviklingstræk og diskussioner i menneskerettighedsantropologien og retsantropologien siden 1992. Jeg har argumenteret for, at den koloniale ret ikke udgør en fuldt ud tilfredsstillende model i forhold til at begribe den internationale menneskerettighedslovgivnings virkemåder. Den foretrukne antropologiske teori om kolonial og postkolonial ret – retspluralisme – må således suppleres af en interesse for de tværgående sociolegale processer, der er på spil i det globale landskab. Vi bør udforske disse processer direkte ved at følge forbindelserne på tværs af retlige domæner såsom traditionelle domstole, byretter, forberedende komiteer i forbindelse med internationale menneskerettighedskonventioner osv. Processerne omfatter blandt andet legaliseringen af menneskerettighedssnak, vertikaliseringen af konflikter, vernakulariseringen af menneskerettighedssnak og den retlige konstruktion af viden og magt.

Hvor bevæger vi os hen med denne model? Indtil videre har den antropologiske diskussion af menneskerettighedssnak haft sit tyngdepunkt omkring menneskerettighedsdiskursens indflydelse på lokale sociale og politiske kontekster. Vi ved efterhånden en del om, hvordan indfødte grupper mobiliserer i forhold til indfødte rettigheder på lokalt, nationalt og i et vist omfang internationalt plan. Antropologer har desuden leveret indsigt i, hvordan sociale aktører oplever frygt og usikkerhed, hvordan de efterfølgende formulerer tanker om forsoning og straf, og hvordan de diskuterer erindring og glemsel.

Mens hovedvægten i antropologiske undersøgelser gennem de senere år har ligget på menneskerettighedsbevægelser og menneskerettighedssnak, er studiet af menneskerettighedslov qua lov stadig et forskningsfelt i sin vorden. Der er behov for, at antropologer vover sig ind på de arenaer, hvor menneskeretlige regelsæt og normer skabes, ligesom der er behov for, at antropologer opnår adgang til de internationale krigsforbryderdomstole og undersøger deres interne retlige procedurer og vidensproduktion. Forskere må dokumentere og analysere, hvordan vertikaliseringen af en national konflikt opstår i FN, eller hvordan retlige og politiske eksperter, som udfærdiger traktater om rettigheder for minoriteter, reagerer på vernakulariseringen af de begreber, de har forsøgt at definere. Der findes et lille antal antropologer, som er beskæftiget med netop dette arbejde, heriblandt Gerhard Anders (2005) om FN's særlige domstole for Sierra Leone, Kamari Clarke (under udgivelse) om den internationale krigsforbryderdomstol og Barbara Oomen og Nigel Eltringham (2004) om den internationale krigsforbryderdomstol for Rwanda. Det er via sådanne studier, vi opnår stadig dybere etnografisk indsigt i menneskerettighedslovens diskurser, procedurer og epistemologier.

Oversættelse: redaktionen

*Fagkorrektur: jurist Lisbeth Arne Pedersen,
projektleder ved Institut for Menneskerettigheder*

Noter

1. En tidligere udgave af denne artikel er udgivet i Goodale og Merry (2007).
2. Se Falk Moore (2005) for en glimrende indføring i retsantropologien samt indsigt i feltets historiske udvikling.
3. En værdifuld sammenligning af de franske og britiske koloniale retssystemer findes i Mann og Roberts (1991).
4. Tak til Franz von Benda-Beckmann for hans indsigtsfulde kommentarer til dette afsnit.
5. For en diskussion af retspluralisme i retsfilosofien og sociologien, se Santos (1995, del II) og Teubner (1997, del I).

6. Tamanaha har senere lagt afstand til denne opfattelse og i stedet foreslået en „ikke-essentialistisk udgave af retspluralismen“ (Tamanaha 2000).
7. Se Wilson (2005) for en udfoldelse af dette argument i forbindelse med Kommissionen til Afklaring af Guatemalas Historie (The Guatemalan Historical Clarification Commission).
8. Inspirationen kunne også hentes hos Rick Abel (1995), som har skrevet en bog om sydafrikansk lov under apartheid med titlen *Politics by Other Means*.
9. Visse antropologer har kritiseret det forhold, at menneskerettighedsinstitutioner i overdreven grad sætter deres lid til positivistiske vidensforståelser, se Lars Buur (2001), Fiona Ross (2002) og Richard Wilson (2001). Om vidner, som bringes til tavshed i retslokalet, se Dembour og Haslam (2004).

Litteratur

Abel, Richard

1995 *Politics by Other Means: Law in the Struggle Against Apartheid, 1980-1994*. London: Routledge.

Anders, Gerhard

2005 *The New Global Legal Order as Local Phenomenon: The Special Court for Sierra Leone*. Fra konferencen „Developing Anthropology of Law in a Transnational World“, Edinburgh Universitet, 9.-11. juni.

Buur, Lars

2001 *The South African Truth and Reconciliation Commission: A Technique of Nation-State Formation*. I: T.B. Hansen & F. Stepputat (eds.): *States of Imagination: Ethnographic Explorations of the Postcolonial State*. Durham and London: Duke University Press.

Chanock, Martin

1985 *Law, Custom and Social Order: The Colonial Experience in Malawi and Zambia*. Cambridge: Cambridge University Press.

1991 *Paradigms, Policies and Property: A Review of the Customary Law of Land Tenure*. I: K. Mann & R. Roberts (eds.): *Law in Colonial Africa*. London: James Currey.

Clarke, Kamari

Under udgiv. *Transformations in Sovereignty: The Cultural Politics of Transnational Justice*.

Collier, Jane

1975 *Legal Processes*. *Annual Review of Anthropology* 4:121-44.

Dembour, Marie-Bénédicte & Emily Haslam

2004 *Silencing Hearings? Victim-Witnesses at War Crimes Trials*. *European Journal of International Law* 15:151-77.

Eltringham, Nigel

2004 *Accounting for Horror: Post-Genocide Debates in Rwanda*. London: Pluto Press.

- Geertz, Clifford
1983 Fact and Law in Comparative Perspective. I: C. Geertz. Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology. New York: Basic Books.
- Goodale, Mark
2007 Locating Rights, Envisioning Law Between the Global and the Local. I: M. Goodale & S.E. Merry (eds.): The Practice of Human Rights: Tracking Law Between the Global and the Local. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodale, Mark & Sally Engle Merry (eds.)
2007 The Practice of Human Rights: Tracking Law Between the Global and the Local. Law and Society Series. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, Jean
2007 Rights to Indigenous Culture in Colombia. I: M. Goodale & S.E. Merry (eds.): The Practice of Human Rights: Tracking Law Between the Global and the Local. Cambridge: Cambridge University Press.
- Latour, Bruno
2004 Scientific Objects and Legal Objectivity. I: A. Pottage & M. Mundy (eds.): Law, Anthropology and the Constitution of the Social: Making Persons and Things. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukes, Steven
1974 Power: A Radical View. London: Macmillan.
- Malinowski, Bronislaw
1926 Crime and Custom in Savage Society. London: Kegan Paul.
- Mamdani, Mahmood
2001 When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism and Genocide in Rwanda. Princeton: Princeton University Press.
- Mann, Kristin & Richard Roberts (eds.)
1991 Law in Colonial Africa. London: James Currey.
- Merry, Sally Engle
1988 Legal Pluralism. *Law and Society Review* 22(5):869-901.
1992 Anthropology, Law and Transnational Processes. *Annual Review of Anthropology* 21:357-79.
1997 Legal Pluralism and Transnational Culture. I: R.A. Wilson: Human Rights, Culture and Context: Anthropological Perspectives. London: Pluto Press.
2003 Rights Talk and the Experience of the Law: Implementing Women's Human Rights to Protection from Violence. *Human Rights Quarterly* 25(2):343-81.
2006 Transnational Human Rights and Local Activism: Mapping the Middle. *American Anthropologist* 108(1):38-51.
- Moore, Sally Falk (ed.)
2005 Law and Anthropology: A Reader. Maldon, MA: Blackwell.